

Bogdan JITEA

CINEMA ÎN RSR

Conformism și disidență
în industria ceaușistă de film

POLIROM
2021

© 2021 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Foto copertă: Filmările secvenței bătăliei de la Călugăreni din producția cinematografică *Mihai Viteazul* în regia lui Sergiu Nicolaescu (august 1970, © Fototeca Studiourilor Buftea)

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1,

et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

JITEA, BOGDAN

Cinema în RSR: conformism și disidență în industria ceaușistă de film / Bogdan Jitea. – Iași: Polirom, 2021

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-973-46-8330-7

791

Printed in ROMANIA

Cuprins

<i>Listă de abrevieri</i>	5
Introducere.	7
1. Propaganda	17
1.1. Cinematografia revoluționară	17
1.1.1. Film și politică în vremea lui Stalin.	19
1.1.2. „Lumina” vine de la răsărit	26
1.2. Cinematografia în primii ani ai regimului ceaușist	35
1.2.1. Centrul de Producție Cinematografică	36
1.2.2. Coproducțiile.	41
I. Acordul cinematografic cu Franța	42
II. Tratatul cu marii producători	46
III. Relațiile cu SUA.	50
IV. Prestările de servicii.	53
1.2.3. Schimburile de experiență cu Occidentul	55
1.3. Nicolae Ceaușescu și cineaștii	59
1.3.1. Dictatorul și filmele	59
1.3.2. Ședința Comisiei ideologice a CC al PCR din 23 mai 1968.	63
1.3.3. Ceaușescu față în față cu cineaștii.	80
1.3.4. Întâlnirea de la Asociația Cineaștilor	94
2. Controlul.	97
2.1. Industria cinematografică	97
2.1.1. Organizarea cinematografului în RSR.	97
2.1.2. Planurile tematice	106
I. Planul tematic de perspectivă din 1968	108
II. Discuțiile din ședințele de Secretariat asupra planurilor tematice	111

2.1.3.	Producția de filme	119
2.2.	Ședințele de vizionare	126
2.2.1.	„Reconstituirea” unei ședințe de vizionare.	130
2.2.2.	Studiu de caz: <i>Drumeț în calea lupilor</i>	140
2.3.	Filme interzise.	146
2.3.1.	<i>Reconstituirea</i>	146
2.3.2.	<i>De ce trag clopotele, Mitică?</i>	156
2.3.3.	Tezele de la Mangalia. Cenzurarea filmului <i>Faleze de nisip</i>	168
2.4.	Filme-problemă	176
2.4.1.	<i>Croaziera</i>	176
2.4.2.	<i>Glissando</i>	184
3.	Direcțiile	197
3.1.	„Epopoea națională cinematografică”	197
3.1.1.	Debutul „epopeii”: <i>Tudor</i>	203
I.	Scenariul	205
II.	Producția.	209
III.	Filmul	213
3.1.2.	„Epopoea” în România ceaușistă	218
3.1.3.	Miturile „epopeii”.	227
I.	Originile și continuitatea	230
II.	Suveranitatea și unitatea națională	234
III.	Inamicii.	239
IV.	Conducătorul.	246
3.2.	Filmul de actualitate	265
3.2.1.	În umbra filmului istoric	265
3.2.2.	Studiu de caz: <i>Puterea și adevărul</i>	272
3.2.3.	Actualitatea ceaușistă în filme	278
4.	Rezistența	297
4.1.	Strategii de rezistență.	297
4.1.1.	Evadarea în supraestetism și ecranizări	298
4.1.2.	Fuga în Occident	306
4.1.3.	Studiu de caz: Mircea Săucan	312
4.2.	Rezistența colectivă	319
4.2.1.	„Gruparea Daneliuc”	319

4.2.2. Afacerea scenariilor	329
4.2.3. Întâlnirea cu Dumitru Popescu „Dumnezeu”	334
4.2.4. Scrisorile deschise	347
4.3. Cineaștii în atenția Securității	353
4.3.1. Obiectivul „Cinema”	353
4.3.2. Dosarul „Danton”	365
4.3.3. Sergiu Nicolaescu în atenția Securității	376
4.3.4. Dosarul „Greco”	385
I. Motivele racolării	388
II. Racolarea	391
III. „Greco” învață să vorbească pe limba Securității	392
IV. Pactul faustic	395
Concluzii	399
<i>Fișe biografice.</i>	405
<i>Bibliografie.</i>	431
<i>Indice de nume și de filme.</i>	443

Abilitatea lui Daneliuc de a manevra prin hățișurile puterii, împreună cu înțelegerea din interior a sistemului și specularea slăbiciunilor lui, explică în parte cum a putut trece cea mai articulată critică a regimului din cinematografia ceaușistă de furcile caudine ale culturnicilor ceaușiști. „Foamea” regimului pentru filmul de actualitate, gen prioritar în strategia oficială privind cinematografia, însă nefrecventabil de regizorii talentați, a contat mult în această ecuație. Regimul a crezut că a găsit în Mircea Daneliuc acel regizor valoros pe care îl căuta de foarte multă vreme și a fost dispus să îi ierte derapajele ideologice. Daneliuc, spre deosebire de colegii săi, s-a îndreptat cu mult curaj spre tematica de actualitate și a profitat de această conjunctură, întinzând coarda suficient de tare și reușind astfel să facă posibilă trecerea unor filme ieșite din schema propagandistică. Nu trebuie să omitem nici norocul, factor irațional de care istoricul nu ar trebui să facă abstracție în analiza sa.

2.4.2. *Glissando*

După ce își făcuse un nume în filmul de actualitate, în special cu *Probă de microfon* (1980) și *Croaziera* (1981), Daneliuc se îndreaptă spre perioada interbelică. Pretextul l-a reprezentat ecranizarea unei nuvele de Cezar Petrescu, *Omul din vis*. Regizorul alege să se îndepărteze semnificativ de textul literar, așa încât rezultatul este un film profund original, care reflectă viziunea artistică personală. Cu acțiunea plasată în tumultuoșii ani '30, dominați de confruntări ideologice extreme, filmul s-a dorit a fi o denunțare a totalitarismelor politice. Regizorul mărturisea în iulie 1982 de pe platourile de filmare că nuvela lui Petrescu i-a permis să vorbească „prin intermediul ei despre starea de violență a societăților contemporane, în speță a fascismului”, recunoscând în același timp lipsa din textul literar a mesajului „antibelic” prezent în filmul său¹. Daneliuc era conștient de importanța filmului pentru cariera sa, intenția lui declarată fiind de a ieși din cadrele provinciale ale cinematografilei românești, realizând un act de cultură de respirație universală:

---

1. *Cinema*, nr. 7/1982, p. 11.

Am ambiția să fac din acest film o piesă puternică pentru a lua cu asalt marile festivaluri internaționale, unde noi, românii, încă nu ne-am afirmat și care sunt singura poartă spre vandabilitate și competitivitate externă. Consider cinematografia noastră destul de matură deja pentru această ofensivă¹.

Glissando e structurat pe două planuri. Primul se constituie într-un portret critic al moravurilor burghezo-moșierești interbelice, pornind de la descompunerea morală a protagonistului Ion Theodorescu (Ștefan Iordache), un pătimaș jucător de cărți. Al doilea plan, dominat de sentimentul claustrării și de nebunia generalizată, reprezintă o adevărată parabolă a totalitarismului.

Baroc, metaforic, confuz pe alocuri, filmul lui Daneliuc este un semieșec artistic, nereușind să aibă structura coerentă a filmelor anterioare. În ceea ce privește rezistența artistului în fața agresiunii politicului, *Glissando* reprezintă succesul regizorului Mircea Daneliuc, pornit într-o luptă imposibilă cu tăvălugul nivelator al cenzurii. Din acest punct de vedere, avatarurile filmului reprezintă un veritabil manifest anticeaușist.

Încă din faza aprobării scenariului sunt exprimate rezerve privind ambiguitățile ecranizării nuvelei lui Cezar Petrescu. Într-o notă din aprilie 1981, directorul Casei de Filme 3, Dolfi Solomon, atrăgea atenția asupra neconcordanței între intenția declarată a lui Daneliuc de a condamna vechea societate burgheză și scenariul regizoral cu titlul provizoriu *Mocirla*. Pentru că „din scenariu nu rezultă clar în ce constă «mocirla» vieții burgheze pe care ar vrea s-o incrimineze, care sunt, mai explicit, viciile unei asemenea societăți”, Solomon recomandă să se discute în prealabil cu Daneliuc pentru a i se explica toate aceste probleme². Aprobarea pentru intrare în producție a filmului este dată de secretarul de stat al CCES, Ladislau Hegeduș, la 28 septembrie 1981³. În martie 1982 sunt anunțate filmările la *Glissando* în diferite localități (București, Buzău, Herculane,

1. „*Mocirla* – concepție regizorală”, în ANF, dosar de producție *Glissando*, nr. 527, f. 71.

2. „Notă privind scenariul regizoral cu titlul *Mocirla* de Mircea Daneliuc”, 20 aprilie 1981, *ibidem*, f. 230.

3. „Notă cu privire la filmul *Glissando*”, *ibidem*, f. 15.

Iași)¹. Inițial aprobat cu o serie, filmul primește avizul lui I.T. Ștefănescu, prim-vicepreședinte al CCES responsabil cu cinematografia, pentru a fi terminat în două serii, cu mărirea devizului bugetar la 6 milioane de lei². Potrivit unei convorbiri telefonice a lui Daneliuc, așa cum este consemnată într-o stenogramă din dosarele de la CNSAS, pe 14 septembrie a avut loc prima vizionare a filmului, aflat încă în faza de producție³. După o proiecție la casa de filme în prezența lui Eugen Mandric și I.T. Ștefănescu, filmul obține viza de difuzare din partea CCES. Ștefănescu trimite o telegramă la Bufta, felicitând studioul pentru „capodoperă și actul cultural”⁴. Comanda pentru copia standard este făcută de conducerea Casei de Filme 3 în data de 22 decembrie 1982, însă două zile mai târziu se cere decalarea termenului de predare pentru ultima zi din an, întrucât o nouă vizionare a filmului de către Comisia Tehnică constatase că modificările prevăzute de conducerea CCES nu fuseseră efectuate⁵. I.T. Ștefănescu ceruse în mod special ca scenele de nuditate și de erotism explicit să fie eliminate sau comprimate de regizor⁶. Deși copia standard este predată conform termenului la data de 30 decembrie 1982, la începutul anului următor situația era departe de a fi rezolvată, întrucât Daneliuc refuza în continuare să efectueze modificările cerute⁷.

După realizarea și predarea copiei standard urma proiecția cu cei de la Comisia ideologică, conform cursului obișnuit al unui film din cinematografia ceaușistă. Regizorul povestește momentul în care se afla în biroul lui Mandric de la Casa Științei și a primit vestea de la secretara președintei CCES Suzana

---

1. *Cinema*, nr. 3/1982, p. 11.

2. „Notă, 100/0050919 din 1 februarie 1984”, în ACNSAS, fond Informativ, dosar I 000904 – Mircea Ștefan Daneliuc, f. 12. Mai exact, valoarea totală a devizului va fi de 6.978.278 de lei. „Notă cu privire la filmul *Glissando*”, în ANF, dosar de producție *Glissando*, nr. 527, f. 15.

3. „Discuție cu Stere Gulea la 14.09.1982”, în ACNSAS, fond Informativ, dosar 904, vol. 2, f. 104.

4. Daneliuc, *op. cit.*, pp. 176-181.

5. „Adresă nr. 340/23.XII.1982 a Casei de Filme 3 către regizorul Mircea Daneliuc”, în ANF, dosar de producție *Glissando*, nr. 527, f. 43.

6. „Adresă nr. 343/24.XII.1982 a Casei de Filme 3”, *ibidem*, f. 42.

7. „Adresă nr. 332 din 3 ianuarie 1983 a Casei de Filme 3”, *ibidem*, f. 44.

Gâdea că echipa de propagandiști era pe drum pentru vizionare. Printre ei se aflau Petru Enache, Dumitru Popescu, Suzana Gâdea, Emilia Sonea, I.T. Ștefănescu (ultimii trei de la CCES), Mihnea Gheorghiu și criticul Valeriu Râpeanu¹. Vizionarea de pe 24 februarie 1983 este prima coliziune directă dintre Daneliuc și culturnicii regimului. La finalul proiecției, Dumitru Popescu acuză costurile mari ale filmului, considerându-l vinovat pe secretarul CC cu Propaganda, Petru Enache. Ideologul ceaușist se leagă în special de scena erotică dintre personajele jucate de Ștefan Iordache și Tora Vasilescu (soția regizorului)². Intervenția reprezintă semnalul pentru declanșarea înfierării filmului, mai întâi de o anume tovarășă Hârtoapă, care critică scenele de sex, apoi de Emilia Sonea care se leagă de costuri, cerând ca regizorul „să plătească pelicula” și „să scoată scenele alea cu jocuri de noroc, că nu suntem în America aici!”. Daneliuc pune pe seama lui Popescu orchestrarea atacului, în răfuiala sa personală cu Enache. Urmează Valeriu Râpeanu, care îi reproșează regizorului abaterea de la textul literar, și Mihnea Gheorghiu – considerat de Daneliuc omul lui Popescu –, care critică prezența lagărelor de concentrare³. Aprecierile din urma vizionării au fost contradictorii. I.T. Ștefănescu l-a felicitat public pe regizor, iar Comisia ideologică a CC al PCR a „considerat filmul ca «un rebut ideologic»”. În consecință, „tovarășul Petru Enache nu a avizat difuzarea lui în rețeaua cinematografică”⁴. Au urmat discuțiile în cadrul casei de filme, somată să trimită o listă cu tăieturi din film, conform indicațiilor de la vizionare. Întrucât Daneliuc

---

1. Mircea Daneliuc, *op. cit.*, pp. 176-181.

2. Oficialul comunist prezintă puțin diferit incidentul, referindu-se la un moment de pauză de la vizionarea altui film de Daneliuc, *Probă de microfon* (1980), în care Popescu remarcă naturalețea unei scene de dragoste filmate („domnule, chestia asta parcă ai filmat-o pe viu”), fără să știe că protagonista, Tora Vasilescu, era chiar soția cineastului. A se vedea Dumitru Popescu, *Cronos autodevorându-se*, vol. IV, ed. cit., p. 125.

3. Mircea Daneliuc, *op. cit.*, pp. 190-195. A se vedea și discuția cu Tora Vasilescu din 24 februarie 1983 în ACNSAS, fond Informativ, dosar 904, vol. 3, f. 200.

4. „Notă, 100/0050919 din 1 februarie 1984”, în ACNSAS, fond Informativ, dosar I 000904, f. 12.

nu este de acord să o semneze, se redactează lista fără regizor și se trimite mai departe la Comisia ideologică și la Petru Enache¹.

La scurt timp, Daneliuc este convocat în biroul Suzanei Gâdea, care îi comunică hotărârea Comisiei ideologice de a scoate

tot ce e cu apă, tot ce e cu cazinouri și ruletă și toate scenele indecente. Se vor clarifica toate scenele care nu au un mesaj clar. Se vor scoate momentele de violență în care se vede sânge. Se va ajunge la o poveste clară, care să dureze maximum nouăzeci de minute, în care să se menționeze precis dacă e vis sau nu. Este hotărârea Comisiei ideologice².

Potrivit listei de modificări aprobate de conducerea CCES în urma vizionărilor succesive, se cerea scurtarea filmului cu circa 15 minute³. Spre consternarea generală, regizorul refuză încă o dată. Următoarea întâlnire este cea cu I.T. Ștefănescu, care îi cere, la fel, să elimine din film secvențele care „se referă la jocuri de noroc, inundații, aplauze, ospiciu și lucruri decoltate”. Daneliuc este chemat zilnic, timp de trei săptămâni, la aceeași oră 15, de prim-vicepreședintele CCES. Toate întâlnirile dintre cei doi se termină cu refuzul încăpățânatului cineast de a efectua tăieturile cerute⁴. Documentele din arhivele Securității arată că activiștilor de partid le era teamă ca unele simboluri folosite și chiar ca mesajul filmului, ce se dorea o „metaforă despre cancerul fascismului”, să nu fie interpretate politic de public⁵. În interviul pe care mi l-a acordat, I.T. Ștefănescu mărturisește că problema majoră a filmului, care i-a deranjat pe responsabili politici, era insistarea pe un subiect tabuizat de ideologia național-comunismului acelor ani, anume caracterul fascist și anti-semit al României ultimilor ani interbelici.

---

1. Mircea Daneliuc, *op. cit.*, p. 198.

2. *Ibidem*, pp. 199-200.

3. „*Glissando*, modificările aprobate de conducerea CCES, 8.IV.1983”, în ANF, dosar de producție *Glissando*, nr. 527, f. 34.

4. Mircea Daneliuc, *op. cit.*, pp. 201-203.

5. „Notă, 100/0050919 din 1 februarie 1984”, ACNSAS, fond Informativ, dosar I 000904, f. 12v.

Or, și pentru mine ca român, nu port drapelul al unei orientări ideologice sau politice, nu putea fi convenabil să mă aduci pe mine ca precursor al fascismului, al ideologiei de dreapta, comparativ cu Italia sau cu Ungaria¹.

În epocă, cronica lui Nicolae Ulieru din *Săptămâna* – unul dintre instrumentele de propagare a tezelor național-comunismului ceaușist – face ecoul acestei iritări oficiale provocate de filmul lui Daneliuc, acuzat de „generalizarea fenomenului fascist la scara întregii societăți românești”².

Cerbicia regizorului capătă curând accente protestatere. O notă din martie 1983, aflată în dosarul de urmărire informativă al lui Daneliuc, arată că regizorul redactase un memoriu „pe care intenționează să-l dea spre semnare mai multor persoane din mediu, solicitând o audiență la conducerea superioară a partidului. Mircea Daneliuc a mai afirmat că în cazul în care nu se va clarifica situația filmului său va recurge la acte de protest public față de măsura luată”³. După un an, timp în care trimite mai multe cereri de a fi primit de conducerea partidului, Daneliuc redactează o scrisoare deschisă adresată secretarului cu Propaganda, Petru Enache⁴. Între filele unuia dintre dosarele regizorului de la Securitate se află textul integral al scrisorii. Daneliuc insistă în text pe mesajul *antifascist*, folosit ca o armă de apărare a filmului:

Dar, chiar în ipoteza unei negații, poate cineva nega însăși existența revolută a fascismului în istoria acestei țări, pentru a face din asta un cap de acuzare împotriva unei ficțiuni cinematografice? Dacă eu mi-am propus denunțarea acestui flagel, cei care-i neagă existența nu se situează oare pe o poziție exagerat de „originală”?⁵

-
1. Arhiva personală, interviu realizat cu Ion Traian Ștefănescu, mai 2014.
  2. Nicolae Ulieru, „Glissando”, în *Săptămâna*, nr. 723, 9 octombrie 1984.
  3. „Notă, 100/0047469 din 16 martie 1983, strict secret”, în ACNSAS, fond Informativ, dosar I 000904, f. 9.
  4. În scrisoare sunt menționate demersurile anterioare, înregistrate la registratura CC cu datele 10481/29.XII.1982, 6742/19.X.1983, 7511/22.XI.1983, 51/4.I.1984; „Notă, 100/0050919 din 1 februarie 1984”, în ACNSAS, fond Informativ, dosar I 000904, f. 14.
  5. *Ibidem*, f. 15.